

Душан БОЈКОВИЋ*

НАЦИОНАЛНА ПОЛИТИКА КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ 1918–1928: ОТВАРАЊЕ ЦРНОГОРСКОГ ПИТАЊА

ABSTRACT: *In this article we have analyzed the relation between the leadership of Communist Party of Yugoslavia towards statehood and national issue of Montenegro in period of the creation of unified state of Serbs, Croats and Slovenians up until the so called Congress of Dresden. The basis of the text is composed from the documents of Party's activity, deposited at the Archives of Yugoslavia, followed by the published sources and relevant literature.*

KEYWORDS: *Montenegro, Montenegrins, tribe, people (ethnic group), nation, Serbia, Serbs, Communist Party of Yugoslavia, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, self-determination, hegemony, imperialism, revolution*

Непосредно након стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (СХС) поткрај 1918. југословенски¹ социјалисти и комунисти делили су са осталим грађанским партијама у земљи позитивне ставове према новонасталим приликама. Обраћајући се „браћи и друговима“ током 1919, комунисти су говорили како би „сада [...] требало да настане мир“, јер је дошло до уједињења „Југословена“. Међутим, њихово незадовољство изазвано је политиком „домаћих капиталиста“ који „удружени са енглеско [-] француским не дају нам мира“.² Такође, осуђен је

* Аутор је докторант на Одјељењу за историју Филозофског факултета, Београд

¹ У периоду од 1918. до 1929. термин „Југославија“ представљао је општеприхваћени назив за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. У складу с тим, у даљем тексту ова два термина посматрана су као синоними.

² Архив Југославије (у даљем тексту: АЈ), Централни комитет Савеза комуниста Југославије (у даљем тексту: ЦК СКЈ), 1919/9.

начин на који је уједињење спроведено, јер је оно, према већ утемељеном гледишту Комунистичке интернационале (КИ, Коминтерна), извршено „не револуционарном борбом сиромашних маса, већ [...] као резултат великих ратова у Европи и на Балкану“.³

Током првих послератних година (1918–1921) представници југословенског радничког покрета сматрали су да је „национално уједињење“, односно формирање заједничке државе, остварено на основама „националног јединства“ Срба, Хрвата и Словенаца. Заоштравање „класних супротности“ између „србијанске на једној и хрватске и словеначке буржоазије на другој страни“, пратили су са израженом забрињутостју о питању опстанка „Југославије“. На другом конгресу Комунистичке партије Југославије (КПЈ) 1920. истакнуто је да би свако прихватање било каквих разлика између Срба, Хрвата и Словенаца у националном смислу водило растакању државне заједнице и слабљењу радничког покрета у земљи.⁴

У овом периоду комунистима је била блиска званична идеологија југословенског државног врха о националном јединству, према којој Срби, Хрвати и Словенци представљају три сродна племена једног народа, односно нације. При томе је, према њиховом мишљењу, православно становништво Црне Горе и Вардарске Македоније – „Јужне Србије“ – улазило у састав српског „племена“. Отуда се отварање македонског и црногорског питања у оквиру југословенског комунистичког покрета једино може посматрати кроз призму односа КПЈ према српском питању. Мада је у званичној партијској реторици српско питање у потпуности решено 1918. стварањем Краљевине СХС⁵, оно је остало присутно у позадини свеукупне националне политике КПЈ. На идеолошком плану унутар КПЈ у међуратном периоду однос према осталим народима и националним мањинама одређиван је у складу са политиком према српском народу.

Нарастање државне кризе изазване сукобом „националних буржоазија“, комунисти су идентификовали са кризом идеје националног јединства.⁶ С друге стране, појачани притисак Коминтерне почетком два-

³ *Историјски архив Комунистичке партије Југославије*, том II, Конгреси и земаљске конференције КПЈ 1919–1937 (у даљем тексту: *ИА КПЈ*), Београд 1947, стр. 10–12. Ова теза потекла је са Првог конгреса Комунистичке интернационале 1919, на коме је речено да су југословенска и чехословачка држава створене применом оружане силе. Више: Десанка Пешић, *Југословенски комунисти и национално питање (1919–1935)*, Београд 1983, стр. 27–28.

⁴ *ИА КПЈ*, стр. 41–42.

⁵ АЈ, Комунистичка интернационала (у даљем тексту: КИ), 1924/6.

⁶ У једном извештају КПЈ о приликама у југословенској заједници упућеном Коминтерни крајем јануара 1921. стоји: „Потпуна неспособност буржоаских странака да уп-

десетих година додатно је иницирао преиспитивање актуелних ставова КПЈ. Сима Марковић, један од предводника југословенских комуниста, закључио је да се „у ери империјализма национално питање не може решити“, јер се „буржоаско друштво“ показало неспособним да реализује идеју националног јединства и тиме изврши своју „историјску улогу“.⁷ Усвајање „Обзнане“ (децембар 1920) и Закона о заштити државе (август 1921) додатно је уверило комунисте да су „племенске супротности [...] данас много оштрије него раније“. Теза о „хегемонизму крупне српске буржоазије“ као главном узрочнику „племенског антагонизма“⁸ трасирала је будући правац развоја националне политике КПЈ.

Велики заокрет

Сређином 1922. комунисти су у потпуности одбацили своје раније ставове о постојању једног „троплеменог“, односно „троименог народа“. Полазећи од новоусвојеног гледишта према коме је „теорија о народном јединству СХС онако како је формулише владајући српски блок само маска империјализма српске буржоазије, КП[Ј] истиче за основу решења свих националних и племенских спорова принцип самоопредељења“.⁹ Годину дана касније, Сима Марковић је дошао до „закључка да су Срби, Хрвати и Словенци три нације или ако употребимо реч народ као синоним нације, три народа“.¹⁰ Такође, предвиђено је да „сваки народ има суверено апсолутно право да се конституише у самосталну аутономну и политичку и економску и културну целину“.¹¹

На Првој земаљској конференцији КПЈ (1922) отворено је, уз македонско, питање Црне Горе.¹² Коста Новаковић, присталица леве фрак-

---

рављају земљом и стална политичка реакција, која се испољавала у честим кризама владе, водиле су сталној државној кризи, а нарочито кризи идеје националног јединства“ (АЈ, КИ, 1921/2, стр. 8).

⁷ Sima Marković, *Tragizam malih naroda. Spisi o nacionalnom pitanju*, Priredila i pogovor napisala dr Desanka Pešić, Beograd 1985, str. 14.

⁸ АЈ, ЦК СКЈ, 1921/1–2, стр. 5.

⁹ АЈ, КИ, 1922/16–11.

¹⁰ Разлика између појмова „народ“ и „нација“ састоји се, према мишљењу Симе Марковића, „у томе што је народ [...] етнографска, а нација историјска категорија. Нација је историјски продукт. Она је постала у току историје, па зато као и све историјско, и она није ништа стално, вечито, него у току времена променљиво, пролазно. Нација, није, дакле, статички него динамички појам. Језиком социјалне физике могли бисмо рећи: нација не спада у категорију социјалних чврстих тела; она је управо један специфични социјални процес“ (Sima Marković, *n. d.*, str. 26). Уопште узев, у процесу формирања националне политике КПЈ током прве половине двадесетих година, термини „народ“ и „нација“ често су посматрани као синоними.

¹¹ *Isto*, str. 19, 78.

¹² Dušan Lukač, *Radnički pokret u Jugoslaviji i nacionalno pitanje 1918–1941*, ISI, Beograd

ције у редовима југословенских комуниста, говорио је о „црногорском питању“, посматрајући га као државноправни, односно политички проблем.¹³ Према његовом мишљењу, незадовољство изазвано политиком југословенског режима осећа се „у свим класама [...] извесних покрајина“, при чему је посебно указивано на Црну Гору, Македонију и Хрватску. У свом Предлогу резолуције о политичкој ситуацији Југославије и задацима КПЈ Коста Новаковић је проблем развоја „историјских групација“ у заједничкој држави посматрао као борбу нација, племена и покрајина.¹⁴

Током прве половине двадесетих година комунисти су становништво Црне Горе посматрали као неодвојиви део српског племена, народа или нације. С друге стране, представници КПЈ указивали су на економске тешкоће у Црној Гори, уз уважавање тежњи за обновом црногорских државних традиција укинutih 1918.¹⁵ У вези с тим Коста Новаковић је говорио да у „Црној Гори која је вековима била слободна држава а сада стављена под грубу чизму српске солдатеске и полиције, народ је стално незадовољан режимом [...]. Очајно привредно стање ове покрајине [подвучено у оригиналу – Д. Б.], грешке режима и једним делом пропаганда споља¹⁶ – то су фактори незадовољства народа“.¹⁷

Теза о превласти – „хегемонији“ – српске буржоазије пред чијим су „диктатом“ капитулирале хрватска и словеначка, добила је потпуну потврду на Трећој земаљској конференцији КПЈ 1924. Оцењено је да „основни узрок заоштравања националних супротности“ у земљи „лежи на страни српске буржоазије“, која је „још пре [Првог] светског рата водила завојевачку колонијалну политику у Македонији и Албанији“. Тако „непосредни резултат српске хегемоније“ представља „одбрамбено национално груписање хрватског и словеначког народа и националних мањина, као и покрети за аутономију Македоније, Црне Горе и Босне“. Поред наведеног, „српска буржоазија [...] уништава аутономију Црне Горе и најгрубљим националним угњетавањем, колонизацијом и насилним истребљивањем и асимилацијом србизира Ма-

1972, str. 79–91.

¹³ Десанка Пешић, *н. д.*, стр. 60–62, 68–72.

¹⁴ „Сукоби историских групација које су некад никле из једне а сад модификоване другим економским условима, тешкоће унутрашње политике и тешкоће уопште у целој држави увећане су. Поред нерешеног економско–финансијског проблема, са свим политичким и социјалним последицама, пада свом својом тежином тешко или готово никако нерешљиви проблем националних, племенских и покрајинских бораба [подвучено у оригиналу – Д. Б.]“ (АЈ, КИ, 1922/16–9, стр. 4).

¹⁵ Aleksa Đilas, *Osporavana zemlja. Jugoslovenstvo i revolucija*, Beograd 1990, str. 95–96.

¹⁶ Мисли се на деловање италијанске иреденте.

¹⁷ АЈ, КИ, 1922/16–9, стр. 4.

кедонију и потискује националне мањине“.¹⁸ Извесне нејасноће уноси део Резолуције о националном питању у коме је назначено како „после пет година заједничког живота у једној држави [...] националне супротности Срба према Хрватима и Словенцима с једне стране, а према Македонцима и Црногорцима, с друге стране [...] заоштреније су него што су икад биле“.¹⁹ Међутим, у тексту Резолуције проблем односа „Срба“ и „Црногораца“ није доведен до краја. Остало је недоречено у чему се састоји разлика између „националне супротности“ Срба према Хрватима и Словенцима, а у чему према „Македонцима“ и „Црногорцима“. Такође, није јасно да ли термин „Македонци“ сугерише постојање „македонске нације“ или је реч о национално разноликом неспрском становништву те покрајине. Како ова специфичност македонског питања није применљива у етнички хомогеној Црној Гори, може се закључити да се у Резолуцији указује на националну самобитност „Црногораца“. Ипак, овај усамљени пример није подстакао даљи развој црногорског питања у духу националне афирмације. Наведени редови сведоче о честим „лутањима“ и унутарпартијским борбама на идеолошком плану.

Насупрот Македонији која је током првих послератних година посматрана као део Србије²⁰, партијско руководство је гајило свест о Црној Гори као југословенској покрајини са јасно израженим историјско-политичким одликама.²¹ Уважавајући њене „посебности“, комунисти су истицали да „Црна Гора стоји данас [1923] као енергичан борац против насилничког империјалистичког српског режима“. Такође, КПЈ има дужност да „укаже на издају, коју су према Црној Гори учинили буржоаски аутономисти, напуштајући аутономистичку паролу [...] и прилазећи демократским централистима. Истински борци за право самоопредељења сиромашне Црне Горе јесу и остају једино комунисти“.²² У Ре-

¹⁸ АЈ, КИ, 1923/66, стр. 2; АЈ, КИ, 1924/1–6а; *ИА КПЈ*, стр. 69. Упоредо са ревизијом партијске националне политике током 1921–1923. поједини чланови КПЈ настојали су да одрже своје раније гледиште. Према мишљењу Павла Павловића „колико год формалистички може да се тврди да у Југославији постоје национални проблеми, исто тако може да се тврди и супротна чињеница, односно, да проблеми овакве врсте не постоје. Као по оним руским речима којима скептик пита филозофа да ли бог постоји, а овај одговара: ако верујеш он постоји – у таквом виду јавља се и хрватски, словеначки, српски и македонски национални проблем у Југославији. О овом националном проблему говори се као о политичкој фатаморгани, тако да јасно видимо да овај проблем у ствари не постоји“ (АЈ, КИ, 1923/35, стр. 1). Ови и слични ставови били су, међутим, убрзо потиснути у потпуности. Десанка Пешић је приметила како је Павле Павловић „био један од оних југословенских комуниста који се тешка срца одрицао југословенске националне идеје“ (Десанка Пешић, *н. д.*, стр. 83).

¹⁹ *ИА КПЈ*, стр. 69.

²⁰ АЈ, КИ, 1922/49, стр. 2.

²¹ АЈ, КИ, 1924/3.

²² АЈ, КИ, 1923/29–9, стр. 6.

золуцији о националном питању из 1924. право на самоопредељење допуњено је правом на „оцепљење и формирање у независне државе како Хрватске, Словеначке [односно Словеније – Д. Б.], Македоније и Црне Горе тако и ослобођење Албанаца“.²³

С обзиром на прокламовани принцип борбе „од Срба угњетених народности, за национално ослобођење“²⁴, односно права „угњетених“ – несрпских – нација на самоопредељење, није јасно наведено да ли се право Црне Горе на самоопредељење, отцепљење и формирање независне државе темељило на свести о историјскополитичким или националним разликама у односу према Србији и Србијанцима. Прихватање првог критеријума представљало би преседан у међуратној политици КПЈ, јер се право на самоопредељење није односило на покрајине или области, већ искључиво на „подјармљене народе“, односно нације у југословенској држави.²⁵ Било да је реч о „левој“, „десној“ или „центрумашкој“ фракцији, унутар КПЈ постојала је сагласност о питању државноправног положаја Црне Горе. Њена политичка индивидуалност – изражена кроз аутономију, статус федералне јединице или самосталне државе – није довођена у питање. Мада поједини прогласи КПЈ који позивају на борбу против српске буржоазије указују не само на „угњетачку политику“ србијанске већ и српске буржоазије у целини²⁶, званични партијски документи у овом периоду говоре искључиво о постојању три нације (Срби, Хрвати, Словенци), издвајајући при томе Македонију као област у којој ни једна нација нема већину. Тако је црногорско питање насупрот хрватском, словеначком и македонском, у оквиру националне политике КПЈ током прве половине двадесетих година, једино посматрано као политички проблем.

Почев од 1925. Коминтерна се озбиљније посветила југословенском националном питању и решавању идеолошких сукоба унутар КПЈ. У тзв. Југословенској комисији, формираној ради „помирења“ фрак-

²³ АЈ, КИ, 1924/74–6, стр. 7.

²⁴ АЈ, КИ, 1924/ 66, стр. 3.

²⁵ „Признајући свакој нацији право самоопредељења до оцепљења, радничка класа се одлучно бори против сваког националног угњетавања и позива радне масе свих угњетених нација у заједничку борбу против хегемонистичке српске буржоазије за стварну равноправност свих нација“ (АЈ, КИ, 1924/72). На Трећој земаљској конференцији КПЈ недвосмислено је речено да треба „омогућити пуно право самоопредељења народних маса путем плебисцита [све подвучено у оригиналу – Д. Б.]“ (АЈ, КИ, 1924/66, стр. 4).

²⁶ „Диктатура српске буржоазије и монархије и милитаризма, може се само срушити у отвореном грађанском рату радничких маса свију нација Југославије, против српског и светског империјализма или се мора пред њим капитулирати [подвучено у оригиналу – Д. Б.]“ (АЈ, ЦК СКЈ, 1925/7, стр. 5).

ција уз арбитражу Москве²⁷, назначено је да „комунисти треба да науче да концентришу сву револуционарну енергију која се крије у покрету угњетених националности на свргавање диктатуре српске буржоазије и на убрзање пролетерске револуције“. Право на самоопредељење дефинисано је као „борба у свим покрајинама против угњетавања тих народности од стране српских властодржаца“.²⁸ Разматрајући питање „аутономашких“ покрета у заједничкој држави, изузимајући Србију која „нема национално питање“²⁹, Југословенска комисија је закључила да аутономија треба да води ка федерацији у процесу стварања „федеративне заједнице националних држава“.³⁰ Наведени редови упућују на закључак да аутономија треба да се темељи на националној посебности становништва те покрајине у односу према осталим чиниоцима заједничке државе. У изворима нема јасних назнака о томе да ли се овај принцип КИ могао безусловно применити у случају Црне Горе. Ипак, на овај начин Коминтерна је сугерисала даљи правац развоја црногорског питања, те су југословенски комунисти већ почетком следеће године начинили искорак у том духу.

Најпре су црногорски комунисти на Другој обласној конференцији КПЈ за Црну Гору, одржаној фебруара 1926, истакли парола самоопредељења Црногораца и формирања црногорске републике у оквиру будуће Балканске Комунистичке Федерације.³¹ Отварање црногорског националног питања 1925–1926. обележено је објављивањем мањег броја текстова у загребачком листу „Борба“, у којима је поред осталог указивано на потребу „економског и националног ослобођења Црне Горе“.³²

На Трећем конгресу КПЈ 1926. Југославија је означена као „многонационална држава у којој се српска нација јавља као владајућа“, при чему је „империјалистички режим владајуће српске буржоазије“ заснован на „политици националног угњетавања и економског исцрпљивања несрпских нација“. Посебно је наглашено како је „империјалистичка политика владајуће српске буржоазије“ изазвала „сасвим оправдано силно незадовољство код свих несрпских нација. И то незадовољство

²⁷ Коминтерна је формирала Комисију за југословенско питање у коју су, поред КПЈ, ушли представници већине европских комунистичких партија. У дискусији вођеној од 21. марта до 6. априла 1925. разматран је проблем деловања „партијске опозиције“. Основни закључци Комисије сведени су на осуду политике Симе Марковића и „његове групе“. Више: Десанка Пешић, *н. д.*, стр. 207–229.

²⁸ АЈ, КИ, 1925/51–4, стр. 6.

²⁹ АЈ, КИ, 1924/6.

³⁰ АЈ, КИ, 1925/51–4, стр. 6.

³¹ АЈ, КИ, 1926/5.

³² Десанка Пешић, *н. д.*, стр. 103.

дошло је до изражаја у формирању националних покрета у Хрватској, Словенији, Македонији, Војводини и Црној Гори³³. Имајући у виду степен хомогености становништва Црне Горе, наведени редови недвосмислено остављају утисак о националној самобитности Црногораца.³⁴ Мада на конгресу није говорено о „црногорском народу“, у табеларном прегледу присутних делегата разврстаних према „националности“ једна колона носи наслов „Црногорци“.³⁵

³³ АЈ, КИ, 1926/21–14, стр. 1; *ИА КПЈ*, стр. 111. Док је за Војводину јасно да се ради о „националном покрету“ Немаца и Мађара, остало је недоречено да ли се у случају Македоније мисли на македонски народ, односно нацију или на несрпско становништво у Македонији.

³⁴ Десанка Пешић, *н. д.*, стр. 102–103.

³⁵

	муслимани	Срби	Македонци	Црногорци	Хрвати	Мађари	Словенци
Београд		2					
Јужна Србија		2					
Македонија		1	1				
Црна Гора				1			
Босна		1					
Хрватска					6		
Далмација					9		
Словенија							4
Бачка		1				1	
Банат		2			1		
Омладина		1			1		

АЈ, КИ, 1926/21–15, стр. 3. Гордана Влајчић сматра да „признавање чињенице постојања националних покрета у Македонији и Црној Гори [...] још увијек није значило и признање постојања ових нација. Више је било у функцији борбе против великосрпске хегемоније и југославенског капиталистичког система, него резултат спознаје о постојању македонске и црногорске нације. Ипак, то је у исто вријеме значило и отварање КПЈ према тој спознаји, значајном фактору југославенске револуције“ (Gordana Vlačić, *Jugoslavenska revolucija i nacionalno pitanje*, Zagreb 1984, str. 198).

У складу са политиком Коминтерне, која је на трагу државних интереса Савеза Совјетских Социјалистичких Република (СССР) налагала разбијање југословенске заједнице, комунисти су истицали како је „КПЈ једина партија која се доследно бори за неограничено право самоопредељења до отцепљења од данашње државе“.³⁶ Вође радничког покрета у Москви упозоравали су да би ојачани великосрпски режим још „више погоршао него досад [...] национално угњетавање Хрвата, Словенаца, Македонаца, Албанаца, Црногораца итд“ и „Југославију би почео и формално претварати у Велику Србију у којој би настајао денационализовати све несрпске нације“.³⁷ Смернице КИ говориле су о „координирању борбе радних маса са националнореволуционарним покретима“³⁸ у земљи, при чему је антијугословенство представљало основно полазиште у тој сарадњи. У црногорском случају требало је „помагати процес диференцијације у федералистичком покрету и повезати се с његовим левим крилом“.³⁹

Полазећи од „историјског права“, црногорски федералисти су захтевали самосталност Црне Горе у оквиру шире федерације, али, насупрот комунистима, у тој државноправној посебности нису видели националну индивидуалност.⁴⁰ Већина федералиста је, према мишљењу комуниста, тежила сарадњи са „српском буржоазијом, дворском камарилом и империјалистичком кликом“. Ипак, федералисти су представљали једини политички чинилац у Црној Гори чији је програм барем делимично био сагласан политици КПЈ. У вези с тим, у „задацима КПЈ“ из средине 1926. стоји да се треба „приблизити [...] федералистичком покрету“.⁴¹

Поводом политичких прилика у Црној Гори, југословенски комунисти су сматрали да постоје „објективни и субјективни услови“ за развој радничког покрета. С друге стране, рад покрајинског руководства карактерише слабост у организацији, јер „центра не поклања довољно пажње“ овим проблемима, нити чланови „читају партијску литературу“. Оцењено је да „у народу“ влада велико одушевљење према СССР, те да се верује да једино „Русија“ може решити црногорско питање које „још стоји отворено“. Позивајући се на искуство из 1920, када је Партија окупила „све што се осјећало пригњечено економски и политички“

³⁶ *ИА КПЈ*, стр. 99.

³⁷ АЈ, Балканска Комунистичка Федерација (у даљем тексту: БКФ), 94, стр. 2.

³⁸ АЈ, БКФ, 92, стр. 5.

³⁹ *ИА КПЈ*, стр. 99.

⁴⁰ Више: Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Agonija dve Jugoslavije*, Beograd 1991, str. 128–129; Десанка Пешић, *н. д.*, стр. 103–104.

⁴¹ АЈ, КИ, 1926/27, стр. 5.

и „моћни сепаратистички покрет гласао за нас“⁴², црногорски комунисти су закључили да је осипање чланства и симпатизера након 1921. у првом реду производ „тадашње политике“ КПЈ која је била за државни „централизам, а противу сваког сепаратизма“. С циљем окупљања „широких народних маса“ у борби против „великосрпског хегемонизма“ одлучено је да „се ради на оснивању једне револуционарно–националне партије у Црној Гори“⁴³, док је Политбиро КПЈ налагао формирање „заједничког листа“ са националним покретом „на основу једног конкретног програма“.⁴⁴

Према мишљењу југословенских комуниста, „српска буржоазија“ има у Македонији и Црној Гори „двоструки циљ: прво политички и даље појачавати своју хегемонију у тим покрајинама и владом над тим покрајинама, проглашеним за ‘српске’, јачати своју хегемонију у осталој Југославији“. Предвиђено је формирање блока са федералистима на платформи „против националног угњетавања Црне Горе“. Такође, требало је „подупрети паролу аутономије Црне Горе“, подсећајући, међутим, „да то није наша парола“, јер „се тиме Црна Гора још не ослобађа од српске хегемоније, али ми нећемо да не помогнемо и у том питању црногорски радни народ у борби против националног угњетавања“.⁴⁵

Поводом предстојећих општинских избора у Црној Гори, заказаних за 15. август 1926, црногорски комунисти – Савез радника и сељака у Подгорици – постигли су договор са Мјесном организацијом Црногорске странке о јединственој изборној листи. У Протоколу споразума стоји да су се „обје странке“ обавезале да ће водити „најенергијнију борбу противу централизма у држави, који баца народ Црне Горе у потчињен и бесправан положај, као и борбу против цјелокупне данашње хегемонистичке политике, која се води из Београда“.⁴⁶ Изостављање националног момента у реторици КПЈ требало је да осигура сарадњу са представницима Црногорске странке. Међутим, повезивање са федералистима није успело „у свим мјестима“, јер су „они остали наглоњени монархији“.⁴⁷

Веукупну политику југословенског државног врха током 1927. комунисти су оценили као курс ка „генералској фашистичкој дикта-

⁴² На изборима за Конституанту 1920. КПЈ је освојила 198.736 гласова, чиме је заузела четврто место по броју посланичких места у Уставотворној скупштини. Комунисти су освојили већину у Црној Гори са 37,99% гласова. Више: Ivo Vanac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Zagreb 1988, str. 308–309.

⁴³ Исто, стр. 1, 4–5.

⁴⁴ АЈ, КИ, 1926/29, стр. 1.

⁴⁵ АЈ, КИ, 1926/38, стр. 6–7.

⁴⁶ АЈ, КИ, 1926/46, стр. 1.

⁴⁷ АЈ, КИ, 1926/78, стр. 1.

тури“.⁴⁸ Говорећи о „ратној опасности“ у Европи, партијско руководство је на Четвртом пленуму (1927) истакло да „сада пролетаријат има отаџбину коју мора бранити, а то је Совјетски Савез, отаџбина радничке класе свих народа [подвучено у оригиналу – Д. Б.]“.⁴⁹ Однос југословенских комуниста према предстојећем оружаном сукобу одређен је искуством руских бољшевика у Октобарској револуцији, према коме је требало радити на поразу „домаће буржоазије“ и кроз грађански рат и револуцију успоставити мир. У југословенском случају КПЈ је сматрала да „у покрајинама у којима постоје национално-револуционарни покрети или у којима постоје услови да се ти покрети у току рата развију у облик партизанских акција (Македонија, Црна Гора, Истра) наша парола може бити масовно дезертирање у планине и формирање националнореволуционарних герилских одреда под руководством комуниста [подвучено у оригиналу – Д. Б.]“.⁴⁹

У атмосфери ишчекивања „новог империјалистичког рата“, југословенски комунисти су настојали да консолидују своје редове, укину фракције, успоставе чврсто идеолошко и организационо јединство, реше горућа питања која су током десетогодишњих унутарпартијских сукоба остала отворена. На Четвртом, тзв. Дрезденском конгресу КПЈ 1928. теза о разбијању југословенске заједнице додатно је оснажена.⁵⁰ Загледани у Москву, комунисти су говорили како се „целокупна спољна и унутрашња политика Југославије креће [...] последњих година све више у знаку припрема за рат“. На њену и политику осталих балканских држава КПЈ је гледала као на утврђивање „базе за контрареволуционарни рат против Совјетског Савеза“ под руководством „француског и енглеског империјализма“.⁵¹

Према мишљењу партијског руководства „већ самим стварањем државе СХС створене су многобројне и дубоке супротности унутар државе СХС, које неизбежно воде у сусрет новоме рату и које се могу решити само сломом те државне творевине“.⁵² Истичући значај националног питања у Југославији, комунисти су говорили како „широки покрети радних маса угњетених народа за самоопредељење и националну независност играју ванредно велику улогу у борби против империјалистичког рата и за његово претварање у грађански рат. Њихо-

⁴⁸ АЈ, КИ, 1927/24–3, стр. 1.

⁴⁹ АЈ, КИ, 1927/24–8, стр. 11, 13–14.

⁵⁰ Више: Душан Лукач, *n. d.*, стр. 245–248.

⁵¹ *ИА КПЈ*, стр. 182–184.

⁵² *Исто*, 190. У једном прогласу ЦК КПЈ стоји како „десетогодишњи крвави режим великокрпске буржоазије не само да није решио национално и сељачко питање, него шта више он је још јаче заострио националне супротности у Југославији, још је јаче повећао супротности на селу и у вароши“ (АЈ, ЦК КПЈ, 1928/10, стр. 1).

ву борбу против националног угњетавања треба тесно повезати с борбом против опасности империјалистичког рата, у циљу развијања националне и аграрне револуције“. У наведеним околностима задатак КПЈ је да „концентрише борбу радничке класе, сељаштва и угњетених нација пре свега против главног непријатеља, хегемонистичке [српске] буржоазије и њене војне монархије [све подвучено у оригиналу – Д. Б.]“.⁵³

На Дрезденском конгресу окончан је процес афирмације црногорске нације. Најпре је оцењено како у „Црној Гори, која је после [Првог светског] рата помоћу француског и енглеског империјализма лишена своје државне самосталности и присаједињена држави СХС, спроводи великосрпска буржоазија дивљачки окупаторски режим и пљачка сиромашно сељаштво 'братске' Црне Горе (репарације, гарнизонирање итд.). Отуд црногорско сељаштво, притиснуто страховитим прогонима и глађу и опљачкано до коже, тежи к независности Црне Горе“. Посебно је наглашено да ће Партија „најпотпуније помагати све акције маса које воде к образовању независне Црне Горе, притом безобзирно демаскирајући директне експоненте хегемонистичког режима и колебљивост буржоаског вођства Црногорске федералистичке странке и објашњавајући масама да се коначно ослобођење црногорског народа може осигурати само извојевањем радничко–сељачке власти и стварањем Балканске федерације радничко–сељачких република“.⁵⁴

Насупрот проблему националног јединства Срба, Хрвата и Словенаца које је било предмет вишегодишњих динамичних преиспитивања унутар КПЈ, о црногорском националном питању није посебно расправљано. Почев од 1928. у партијској литератури се говорило искључиво о „црногорском народу“, али је изостављено образложење које би „оправдало“ радикални заокрет КПЈ у националној политици према Црној Гори. Извори партијске провенијенције наводе на закључак да је тезу КИ о различитости Црногораца у односу према Србима и осталим народима у националном смислу руководство КПЈ прихватило без икакве дилеме. Одсуство унутарпартијских распри о црногорском питању треба довести у везу са снажењем притиска Москве, болшевизацијом партије, „чишћењем социјалдемократских остатака“ и потискивањем старијих комуниста попут Симе Марковића, Павла Павловића,

⁵³ *ИА КПЈ*, стр. 162, 190. Бранислав Глигоријевић наводи да је КПЈ била готово једина секција Коминтерне која је „комадање своје државе примила без значајнијег отпора“ (В. Gligorijević, „Komunisti i jugoslovensko pitanje“, *Istorija 20. veka*, br. 1–2/1993, str. 124).

⁵⁴ *ИА КПЈ*, стр. 163.

Илије Милкића, Животе Милојковића, Љубе Радовановића, Лазе Стефановића, итд, који се нису мирили са новим курсом Коминтерне и наметањем идеолошког једноумља под паролом „монолитизма“.⁵⁵ У овом периоду (1918–1928) национално питање у редовима КПЈ није било доведено до краја, о чему сведоче несугласице међу делегатима Пете земаљске конференције КПЈ крајем 1940. у погледу самобитности муслиманског становништва у Босни и Херцеговини.⁵⁶ Ипак, црногорско питање није „продубљивано“ или поново отворано, јер се прећутно веровало да би истицање разлика у националном смислу између становништва Црне Горе и Србије могло ослабити позиције радничког покрета у тим југословенским покрајинама. Отуда се у међуратној реторици и пропаганди КПЈ везаној за питање Црне Горе државноправни моме-нат налази испред националног.

⁵⁵ Према мишљењу Божидара Јакшића оправдано се „намеће питање да ли је Партија тада [крајем двадесетих година – Д. Б.] уопште и постојала и није ли баш процес бољшевизације, а нарочито начин на који је провођен, био један од узрока те кризе. Није ли се апарат Ки послужио клацкалицом ‘десни’ – ‘леви’ да би елиминисао принципијелне противнике процеса бољшевизације, да би у наредних десетак година (1928–1938) ликвидирао и ‘десне’ и ‘леве’ и тако остварио основно начело бољшевизма – монолитно јединство? На тој вртешци, на којој су се људи случајно или против своје воље знали наћи на ‘левој’ или ‘десној’ позицији, неке су се апаратске каријере вртоглаво уздизале а друге суновраћале у амбисе стаљинских логора. А најтрагичнија последица је свакако да је страдало мноштво искрених комуниста, који су истински радили за велико дело револуције“ (Božidar Jakšić, *Svest Socijalnog protesta. Ogled o međuratnom jugoslovenskom marksizmu*, Beograd 1986, str. 158–159). О борби фракција унутар КПЈ видети: Branislav Gligoriјеvić, *Kominternа, jugoslovensko i srpsko pitanje*, ISI, Beograd 1992, str. 184–212.

⁵⁶ Izvori za istoriju SKJ, *Peta zemaljska konferencija KPJ*, tom I, knj. 10, Beograd 1980, str. 211, 214, 239. Анализирајући развој националне политике КПЈ у међуратном периоду Бранко Петрановић је приметио како се „национална инфекција комуниста [...] огледала у многим правцима: разарање Југославије, развијање мржње против српске буржоазије као угњетачке, што се практично светило српском народу; извођењу терористичких акција, савезу комуниста са хрватским и македонским екстремним националистима, подстицања државности Хрвата, Словенаца, Македонаца и других, проширивања њихових етничких међа, а на другој страни сужавања, слабења и на крају деградирања Србије фаворизовањем покрајина у њеном саставу јачањем државних својстава на рачун Србије“ (Бранко Петрановић, *Југословенско искуство српске националне интеграције*, Београд 1993, стр. 40).

Dušan BOJKOVIĆ

NATIONAL POLITICS OF THE COMMUNIST PARTY OF
YUGOSLAVIA 1918–1928: THE MONTENEGRIN QUESTION

Summary

Stimulated by the signals from the Communist Party of Yugoslavia, at beginning of the twenties, Yugoslav communists had begun revision of their stand on Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians. Primarily, during the years 1920 and 1921 the act of creation of unified state was stripped of its progressive character and the thesis about the supremacy of Serbian bourgeoisie in the country was adopted. During the debate about the Yugoslav issue, the idea of national unity of Serbs, Croats and Slovenes was declared as surpassed. As soon as the next year, the Macedonian issue was being observed in the context of national oppression of non-Serbian peoples in Vardar Macedonia. At the same time, demands in the spirit of the restoration of independence of Montenegro were brought up.

Montenegrin national issue was opened during the twenties. However, except for the few columns in Party's newspaper, it didn't present an object of wider discussion within the CPY. At the Third Congress of the Party, in 1926, strengthening of the national movement in Montenegro was mentioned, but no clear stand was taken concerning the national difference of the people of Serbia and the people of Montenegro. By the adopting of the phrase "Montenegrin people", during the Fourth Congress of the CPY, in 1928, national identity of Montenegrins was completely affirmed.